

Білоус В. В.,

*к.ю.н., доц., доцент кафедри криміналістики,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

АКТУАЛЬНІ КРИМІНАЛІСТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ ДЛЯ ФІКСУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ УКРАЇНІ ВНАСЛІДОК ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

Від початку повномасштабної війни, яку 24 лютого 2022 р. Російська Федерація розв'язала проти України, станом на 20 червня 2022 р. Управлінням Верховного комісара ООН з прав людини підтверджено загибель 4569 і поранення 5691 мирних жителів [1]. За даними Офісу генерального прокурора, органами досудового розслідування вже зареєстровано 21090 злочинів агресії та воєнних злочинів і 10437 злочинів проти національної безпеки.

Гостро як ніколи з часів відновлення незалежності у 1991 р. для нашої суверенної і незалежної, демократичної, соціальної і правової держави, де людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю, постала проблема виконання свого головного обов'язку з утвердження і забезпечення прав і свобод людини. Зокрема, права власності, непорушність якого гарантовано ст. 41 Конституції України.

За оцінками KSE Institute (аналітичного підрозділу Київської школи економіки), здійсненими в рамках реалізації проєкту «Росія заплатить» (damaged.in.ua) станом на 08 червня 2022 р. загальна сума прямих збитків економіки України від пошкодження та руйнування житлових і нежитлових будівель та інфраструктури внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України склала \$103,9 млрд. Зокрема, пошкоджено, зруйновано або захоплено щонайменше 44,8 млн квадратних метрів житлового фонду. Крім того, українці втратили майже 105 тис. легкових автомобілів, що спричинило збитки на загальну суму \$968 млн. Загальні втрати економіки України через війну, за спільними оцінками Міністерства економіки України та KSE, враховуючи як прямі втрати, розраховані в цьому проєкті, так і непрямі втрати (зниження ВВП, припинення інвестицій, відтік робочої сили, додаткові витрати на оборону та соціальну підтримку тощо), коливаються від \$564 млрд до \$600 млрд [2].

Згідно з останнім звітом Міжнародної організації з міграції, війна спричинила й безпрецедентну гуманітарну кризу, що охопила всі області

країни, викликала колосальні потоки внутрішнього переміщення. Однак, понад 5,5 млн внутрішньо переміщених осіб повернулися до своїх домівок в Україні (здебільшого на північ країни та в м. Київ) і 15 % з них вказали, що їхній будинок був пошкоджений війною [3].

Після звільнення окупованих територій, які в теперішній час становлять близько 20 % загальної території України, й отримання об'єктивної можливості здійснити оцінку пошкодженого майна, можна прогнозувати кількаразове зростання обсягу матеріальної шкоди, завданої Україні та її громадянам, іноземцям та особам без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, внаслідок збройної агресії Російської Федерації. Відповідно слід очікувати й зростання обсягу робіт з фіксування завданої шкоди, як необхідного етапу оцінки завданих збитків.

На наше переконання, найдоцільнішими із сучасних технічних прийомів фіксування доказової інформації є фото- і відеозйомка.

Переваги сучасної цифрової фото-відеозйомки над іншими технічними прийомами фіксування доказової інформації полягають у забезпеченні:

- точного, швидкого, безпечного, безконтактного (дистанційного) фіксування різних об'єктів, їх ознак і станів;

- об'єктивного уявлення про зображений на фотознімку чи відеограмі об'єкт завдяки наочності й документальності зображення;

- можливості виявлення й фіксації слабовидимих і невидимих при звичайному візуальному спостереженні ознак і властивостей об'єктів зйомки (внаслідок важкодоступності, безбарвності чи малих розмірів);

- компенсування недоліків інших форм фіксування доказової інформації (вербальної, графічної, предметної);

- фіксування події в динаміці одночасно із записом звукового супроводу (відеозйомка);

- відображення результатів фіксування у дискретній (цифровій) формі, придатній без попереднього опрацювання для оперативного передавання до компетентних органів із застосуванням сучасних транспортних телекомунікаційних мереж.

Слід відзначити, що національне законодавство України давно передбачає можливість застосування режиму фотозйомки (відеозапису) під час провадження правових процедур. Наприклад, для фіксування правопорушень у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху. Зокрема, ст. 14⁻² Кодексу України про адміністративні правопорушення регламентує здійснення уповноваженою посадовою особою фото/відеофіксації обставин порушення правил зупинки, стоянки або паркування транспортних засобів, а саме: дати, часу (моменту), місця розташування транспортного засобу по відношенню до нерухомих об'єктів та/або географічних координат, інших ознак наявності складу адміністративного правопорушення, передбаченого відповідною статтею

Особливої частини цього Кодексу. І навіть встановлює певні правила такого фіксування, зазначаючи, що при здійсненні фотозйомки обов'язковою є наявність не менше двох зображень транспортного засобу, отриманих з різних або протилежних ракурсів, а в разі фіксації порушення, що полягає в несплаті вартості послуг з користування майданчиком для платного паркування в межах населеного пункту, в якому не впроваджена автоматизована система контролю оплати паркування, обов'язковою є наявність додаткового зображення (зображень), що фіксує відсутність документа про оплату послуг з користування майданчиком для платного паркування під лобовим склом транспортного засобу.

Водночас, чинне національне законодавство передбачає можливість посвідчення юридично значущих фактів шляхом здійснення фото-відеофіксування не тільки уповноваженими посадовими особами, а й пересічними громадянами. Зокрема, Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо дорожньо-транспортних пригод та виплати страхового відшкодування» від 17.02.2011 р. N 3045-VI статтю 124 КУпАП було доповнено приміткою такого змісту: «Особа, цивільно-правова відповідальність якої застрахована, звільняється від адміністративної відповідальності за порушення правил дорожнього руху, що спричинило пошкодження транспортних засобів, за умови, що учасники дорожньо-транспортної пригоди скористалися правом спільно скласти повідомлення про цю пригоду відповідно до Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів».

Статтю 33 Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів», своєю чергою було викладено у редакції, відповідно до якої у разі настання дорожньо-транспортної пригоди за участю лише забезпечених транспортних засобів, за умови відсутності травмованих (загиблих) людей, а також за згоди водіїв цих транспортних засобів щодо обставин її скоєння, за відсутності у них ознак алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебування під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, ці водії мають право спільно скласти повідомлення про дорожньо-транспортну пригоду. У такому разі водії транспортних засобів після складення зазначеного в цьому пункті повідомлення мають право залишити місце дорожньо-транспортної пригоди та звільняються від обов'язку інформувати відповідні підрозділи Національної поліції про її настання (п. 33. 2 ст. 33 Закону). Зразок такого повідомлення встановлює Моторне (транспортне) страхове бюро України (МТСБУ) (пп. 33.1.4 п. 33.1 ст. 33 Закону).

Інструкцією щодо заповнення повідомлення про дорожньо-транспортну пригоду, затвердженою протоколом президії МТСБУ від 11.08.2011 р. № 274/2011, було встановлено зразок повідомлення про

дорожньо-транспортну пригоду (Європротоколу) та визначено порядок його заповнення у паперовому вигляді на спеціальному бланку. Таким чином було запроваджено спрощену систему оформлення ДТП, що спричинили незначну шкоду, за спільним повідомленням водіїв та без участі працівників поліції. А з 01 жовтня 2017 р. в МТСБУ була впроваджена інформаційна система «Електронний Європротокол», доступна за посиланням <https://dtp.mtsbu.ua>. За допомогою цієї системи в Україні з'явилася можливість оформити Європротокол не тільки в паперовій, але й в електронній формі. У відповідності до рішення Президії МТСБУ від 13.07.2017 № 403/2017, з 01 жовтня 2017 р. Європротокол, оформлений з використанням зазначеної системи, є повним аналогом Європротоколів, надісланих або пред'явлених страховику у паперовій формі.

Європротокол – це форма повідомлення страховика про дорожньо-транспортну пригоду, єдиного зразка для більшості країн Європи, яка може бути заповнена учасниками ДТП без інформування про її настання органів поліції. Зразок Європротоколу передбачає виготовлення учасником/учасниками ДТП фотознімків пошкоджених транспортних засобів і розміщення їх в електронній формі інтерактивного Європротоколу.

Відповідно до ч. 2 ст. 34 Конституції України кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб - на свій вибір. Відтак, ми вбачаємо за можливе поширення наведеного вище позитивного досвіду й на фіксування шкоди, завданої Україні та її громадянам, іноземцям та особам без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, внаслідок збройної агресії Російської Федерації. Особливо, коли розміри такої шкоди є незначними.

Зауважимо, що при цьому не йдеться про повну заміну фото-відеодокументами традиційних письмових чи актуальних нині електронних документів. Йдеться про усунення притаманних останнім недоліків (суб'єктивізму, неповноти, значних витрат часу на оформлення тощо) за рахунок долучення до них як невід'ємних додатків фотографій та відеограм, у яких наочно, швидко, повно, і об'єктивно відображається процес і результат фіксування доказової інформації.

Такий підхід цілком відповідає принципам розбудови «сервісної держави» і запровадження таких адміністративно-правових механізмів, за якими саме Держава реалізовуватиме ініціативу з належного та повного виявлення, обстеження та оформлення зазначених фактів, а також нестиме перед кожною постраждалою приватною особою відповідальність за невідкладне та справедливе відшкодування завданих збитків в припустимий за сучасних обставин спосіб – сплата компенсації за пошкоджене майно, надання у власність майна, аналогічного зруйнованому тощо (Ю. Георгієвський).

Здійснюване фото- відеофіксування повинно відповідати засадам безпеки, законності, повноти й об'єктивності та передбачати виконання орієнтувочої, оглядової, вузлової і детальної наземної і, за можливості, повітряної фото- і відеозйомки. Докладні криміналістичні рекомендації щодо обрання найдоцільніших засобів і видів фото-відеозйомки, методів і прийомів фото-відеофіксування, ідентифікації учасників огляду й фіксування, засобів зйомки і носіїв інформації сформульовані у виготовлених нами і доданих до цієї роботи пам'ятці щодо фото-відеофіксування шкоди, завданої внаслідок збройної агресії Російської Федерації, і відповідному навчально-методичному відеофільмі.

Допомагати потерпілим здійснювати якісне фото-відеофіксування на добровільних засадах у вільний від виконання трудових обов'язків час можуть науково-педагогічні кадри, що викладають криміналістику й пов'язані з нею навчальні дисципліни. Слід відзначити, що чинне законодавство України не містить жодних вимог до рівня кваліфікації таких «помічників» чи використовуваних ними технічних засобів, методів і способів доцільної діяльності. Відтак до цього процесу та функціонування неформальної цільової волонтерської спільноти (наприклад, CRIMINALIST.UA) можуть бути залучені одноосібно чи колективно професійні журналісти, фотографи і відеооператори, прес-офіцери прес-служб підрозділів Сил оборони України, громадські активісти та інші добровольці, які в рамках кримінального провадження можуть набувати процесуального статусу спеціаліста (ст. 71 КПК України). Прикладом тому може слугувати позитивний досвід цивільно-військового співробітництва Угрупування військ «Харків» з Харківською обласною прокуратурою та її структурними підрозділами.

У випадку відсутності достатньої кількості охочих на альтруїстичних засадах долучитися до виконання робіт з фото- відеофіксування наслідків збройної агресії, такі роботи можуть виконуватися як громадські та інші роботи тимчасового характеру. Відповідно до пунктів 3 і 7 Порядку організації громадських та інших робіт тимчасового характеру, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 20.03.2013 р. № 175, до виконання громадських та інших робіт тимчасового характеру на добровільних засадах залучаються такі категорії осіб:

- зареєстровані безробітні;
- особи, які перебувають на обліку в територіальних органах Державної служби зайнятості у районах, містах, районах у містах (далі - територіальні органи) як такі, що шукають роботу (далі - особи, які шукають роботу);
- працівники, які втратили частину заробітної плати внаслідок вимушеного скорочення до 50 відсотків передбаченої законодавством тривалості робочого часу у зв'язку із зупиненням (скороченням) виробництва продукції (далі - працівники, які втратили частину заробітної плати).

Організація громадських робіт здійснюється місцевими державними адміністраціями, виконавчими комітетами сільських, селищних, міських рад (далі - місцеві органи влади) за участю територіальних органів із залученням на добровільних засадах роботодавців.

Місцеві органи влади щор. відповідно до територіальних програм зайнятості населення та інших відповідних програм приймають рішення щодо організації громадських робіт, визначають види робіт, роботодавців, за участю яких планується організація таких робіт, та інформують їх про прийняте рішення. Місцеві органи влади доводять територіальним органам інформацію про прийняте рішення і обсяги коштів, необхідних для фінансування організації громадських робіт.

Види громадських робіт визначаються місцевими органами влади за критеріями відповідно до ч. 3 ст. 31 Закону України «Про зайнятість населення», де передбачено, що види громадських робіт визначаються місцевими державними адміністраціями, виконавчими комітетами сільських, селищних, міських рад за такими критеріями:

- 1) мають тимчасовий характер і для їх організації не можуть бути використані постійні робочі місця та вакансії;
- 2) можуть виконуватися на умовах неповного робочого дня;
- 3) мають економічну, соціальну та екологічну користь для регіону;
- 4) надають можливість тимчасового працевлаштування безробітних на роботи, що не потребують додаткової спеціальної, освітньої та кваліфікаційної підготовки.

Стрімкий розвиток науково-технічного прогресу, одним із беззаперечних здобутків якого стали компактні й надійні засоби фото-відеофіксування, спричинив масовий перехід людства з логосфери в іконосферу та нівелювання чіткої межі між професіоналами та аматорами в різних жанрах зйомки (пейзажної, портретної, репортажної тощо). Приведенню ж процесу та результатів доцільної діяльності користувачів засобів фото-відеофіксування до рівня загальноприйнятого «золотого стандарту», за потреби, може слугувати створення та належне методичне і матеріально-технічне забезпечення загальнодержавної мережі центрів підготовки (перепідготовки) операторів наземної та повітряної зйомки. А формування базових навичок із застосування широким загалом фото-відеозйомки для суспільно корисних потреб має відбуватися через започаткування викладання в загальноосвітніх школах предмету «Художня та документальна фото-відеографія».

При вирішенні питання цілеспрямованого використання зібраних доказів слід врахувати, що станом на тепер в Україні функціонує одночасно декілька електронних ресурсів (майданчиків), за допомогою яких пропонується поширювати здобуті фото- і відеодокази збройної агресії РФ проти України (warcrimes.gov.ua, damaged.in.ua, culturecrimes.mkip.gov.ua, diia.gov.ua/services/poshkodzhene-majno).

Однак започаткування жодного з них не переслідує мети забезпечення відшкодування шкоди, завданої конкретній особі.

Це зумовлює висловлення нами пропозиції щодо створення окремого Єдиного державного реєстру (електронної інформаційно-комунікаційної системи, призначеної для зберігання, захисту, обробки, використання і поширення визначеної цим Законом інформації про особу та її пошкоджене і/або знищене майно), верифікація даних якого здійснювалася б у автоматичному режимі завдяки інтеграції з банками даних Єдиного державного демографічного реєстру, функціонування якого передбачено Законом України «Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус», Державного реєстру речових прав на нерухоме майно, що функціонує згідно із Законом України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень», Єдиного державного реєстру транспортних засобів, функціонування якого визначено Законом України «Про дорожній рух», й інших державних реєстрів і банків даних.

Вніши виготовлені з дотриманням запропонованих криміналістичних рекомендацій фотознімки і/або відеограми до такого Реєстру шляхом заповнення зручної й зрозумілої інтерактивної електронної форми, особа надає згоду на обробку її персональних даних шляхом проставлення відмітки про надання дозволу на обробку своїх персональних даних відповідно до сформульованої мети їх обробки. Крім того, така особа власним підписом також засвідчує свою непричетність до навмисного чи з необережності заподіяння шкоди майну, зображеному на наданих аудіовізуальних матеріалах, про ознайомлення зі змістом ст. 383 «Завідомо неправдиве повідомлення про вчинення кримінального правопорушення» та ст. 384 «Введення в оману суду або іншого уповноваженого органу» Кримінального кодексу України і про попередження про передбачену ними кримінальну відповідальність.

Запровадження описаного вище механізму фіксування шкоди, завданої Україні та її громадянам, іноземцям та особам без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, внаслідок збройної агресії Російської Федерації, сприятиме своєчасності її відшкодування потерпілим особам та відповідно запобіганню соціальному напруженню з приводу зволікання у виконанні державою свого головного обов'язку з утвердження і забезпечення прав і свобод людини.

Література

1. Ukraine: civilian casualty update 20 June 2022. URL: <https://www.ohchr.org/en/news/2022/06/ukraine-civilian-casualty-update-20-june-2022>.

2. За останніми обрахунками загальна сума прямих збитків інфраструктури становить \$103.9 млрд. URL: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/za-ostannimi->

obrahunkami-zagalna-suma-pryamih-zbitkiv-infrastrukturi-stanovit-103-9-mlrd/.

3. Звіт про внутрішнє перміщення в Україні. Опитування загального населення. Раунд 6, 23 червня 2022 р. URL: <https://displacement.iom.int/reports/zvit-pro-vnutrishne-peremischennya-v-ukraini-opituvannya-zagalnogo-naselennya-raund-6-23>.